

Kamarás

István Krisnás

habitusok

(Két magyarországi Krisna-hívő¹ csoport vallásossága, életstílusa és ízlése)

Célok és kérdések

A vallásosság jellege, a habitus (értékrend, szokások) és a művészethez való viszony kutatásának keretében, – melyet tíz vallás és felekezet¹ 20–35 éves, felsőfokú végzettségű vagy felsőfokon tanuló, vallásukat rendszeresen gyakorló hívei körében folytatok, módomban állt két Krisna-hívő csoport, a Praphupada-követő ISKCON és a Govinda-követő Magyar Brahmana Misszió híveinek összehasonlítása.

P. Bourdieu a gazdasági és kulturális tőke koordinátarendszerében kijelölt társadalmi helyzet és a különböző életszférákban mutatkozó szokások között a habitust (amit leginkább az értékrenddel, életstílussal és ízléssel azonosíthatunk) tekintette közvetítőnek (Bourdieu 1979), engem pedig az foglalkoztat, hogy hol helyezhető el a vallásosság ebben a kontextusban. Úgy gondolom, hogy szorosabb a kapcsolat a választást, döntést, viselkedést és véleményt befolyásoló életstílus, habitus, ízlés és értékrend, valamint a vallásosság különböző típusai között, mint közvetlenül a vallásosság és a társadalmi helyzet között, amire *M. Weber* hoz meggyőző példákat. Amikor *P. Bourdieu* a társadalmi helyzet és az életstílus összefüggését vizsgálja, például azt találja, hogy a zongora, a golf, a whisky, a bridzs, és a vízi sí szabadfoglalkozásúak és a magas rangú vezetők, a sör, a futball, a tangó-harmonika és a snapsz viszont a szakmunkások és a művezetők életformájának jellemzői (Bourdieu 1979). Feltételezem, hogy a vainsava-hívők azonos hitű, de eltérő életformájú két csoportjában is találhatunk sajátos életforma-elemeket. Ezt vizsgálva arra a kérdésre keresem a választ, hogy az életforma különbségekben milyen szerepe van a vallásosságbeli különbségeknek, vagy másképpen: milyen mértékben befolyásolja a vallásosság az életstílust.

---

¹ Katolikusok, reformátusok, evangélikusok, baptisták, pünkösdiek, adventisták, Jehova-tanúk, buddhisták és kétféle Krisna-hívő csoport.

Változatok a vaisnava hagyományra Magyarországon

Hazánkban háromféle Krisna-hívő található. Négyötödük a Krisna-mozgalom fő ágához, az ISKCON-hoz tartozik², egytizedük az ISKCON-t elhagyó Govinda Maharaja-t követő Magyar Vaisnavák, ugyancsak egytizedük pedig a közülük kiváló Magyar Brahmana Misszió tagjai. A Magyar Vaisnaváknak hat nagyobb városban vannak bázisaik, egy részük pedig a Balástya melletti Nandafalván él. Ehhez a csoporthoz mintegy százötvenen tartoznak, köztük ötven körüli avatottal. A Magyar Vaisnava tagok kevésbé ragaszkodnak a formalitásokhoz, mint az ISKCON-tagok: a férfiak nem borotválják le fejüket, és csak otthon viselik a hagyományos öltözetet, csak otthon festik fel magukra a szent jeleket, és még a csokoládéévs is megengedett számukra. Ők nem gyűjtenek adományokat, mint az ISKCON-tagok, s missziós munkájuk is más jellegű. Szorosabban kapcsolódnak mind az európai, mind a magyar kultúrához. Védikus témájú szindarabokat adnak elő, magyarra fordítják a védikus szent énekeket, és magyar népdalok dallamára is éneklik őket. Ellenezve a monasztikus életet, a házasságot és a családi életet tekintik a legmegfelelőbb életformának, s valamennyien pénzt keresnek, többségük vállalatoknál. Értékelik a személyes szabadságot, s mind a teológiát, mind a vallásgyakorlatot tekintve kevésbé fundamentalisták, mint az ISKCON-hoz tartozó Krisna-hívők. Színvonalas kiadványokat publikálnak, melyek vallási–filozófiai tematikája jóval szélesebb a saját valásuknál. Népszerűsítő és tudományos előadásokat tartanak a védikus kultúrától. Az ISKCON-hoz tartozó hittestvéreikhez a Magyar Vaisnava-tagok tisztelettel és megértéssel viszonyulnak, de a saját útjukon szeretnének továbbmenni.³

A Krisna-hívőknek ebből az ágból Magyar Brahmana Misszió (a továbbiakban MBM) néven vált ki egy csoport néhány éve, és Sri Chaitanya Saraswat Math-hoz csatlakoztak. Vezetőjük (siksa gurujuk⁴) Arwindasundar (Bakos Attila), aki Govinda Maharaja-tól, Praphupada mesterének tanítványától kapott beavatást. Az ő ISKCON-tól való különbözésük nem a magyar kultúrához való közeledésben jelenik meg, hanem a Krisna-hit személyre szabottabb változatában. Az ISKCON-hoz tartozó krisnásoktól ez a csoport elsősorban életstílusában és értékrendjében tér el. Nem szándékozzák a személyiséget korlátozni az ő normáik szerint túlzott aszkézissel, hanem e

---

² Bővebben: Kamarás 1998.

³ Bővebben róluk: Kamarás 1998:303–312.

⁴ Tanítómesterük. (Beavató mesterük Govinda Maharaja.)

tekintetben az arany középút betartására törekednek. Valláserkölcük (akár csak a Magyar Vaisnava-tagoké) kevésbé szigorú, számukra a négy alapszabály nem dogma, hanem – és ez rájuk jóval inkább jellemző – éppen a személyiség kiteljesítésének eszköze. Míg a „fővonalbeli” krisnásokra az indiai vaisnavák kollektivistá énképe jellemző, ahol az „én” a „mi” tagját jelenti, a MBM tagjainak énképe az európai individualista énképre hasonlít, igaz, annak nem a nárcisztikus, hanem a komunitárius változatára. Azt gondolva, hogy mindenkinek azt kell tenni, és azzal kell szolgálni Istent, amire alkalmas, amiben tehetséges. Míg az ISKCON-tagok fele a védikus faluban él, a MBM-tagok mindegyike valamilyen munkahelyen dolgozik, még az ashramokban⁵ élők is. A felavatottak⁶ közül mindenki (a nők is) papoknak tekintik magukat, de – akár a Magyar Vaisnava-tagok – nem az utcán misszionálnak, hanem előadásokat tartanak, működtetik a Mandala-véda kiadót, mely főleg a jóga-kultúra elterjesztését vállalja magára. Saját Bhagavad-Gita fordításuk is van. Avatott tagjaik többsége előadásaikon ismerkedett meg velük. Rájuk kívül még százan tartoznak hozzájuk. A prominens ISKCON-hívők kritikusan szemlélik a MBM tagjainak vallásgyakorlatát, különösen a négy alapszabály (amelyeket ők az istenhez való visszatérés elengedhetetlen feltételének tartanak) betartásában mutatkozó engedelményeiket, és az a véleményük róluk, hogy a teológiájuk a szenzualizmussal való kompromisszumkötés jegyében alakult. A MBM azonban nem csak az ISKCON-tól, hanem az Indiával szoros kapcsolatban maradó „anyaszervezettől”, a Sri Chaitanya Saraswat Math-követőktől is különbözik, európaizáltabb, szekularizáltabb, individualisztikusabb válfaját képezve a vaisnavizmusnak és a krisnás-hitnek.

Vallásosság

A vallásosságú dimenziói és az istenkép

A két vallási közösség a következőképpen viszonyul a vallásosság alábbi nyolc dimenziójához⁷:

A vallásosságú dimenziói	<i>ISKCON-tagok</i> (<i>n = 26</i>)	<i>MBM-tagok</i> (<i>n = 31</i>)	<i>tradicionális keresztények</i> ⁸
--------------------------	--	---------------------------------------	--

⁵ Rendház-szerű közösségek.

⁶ Negyvenen vannak.

⁷ A kapcsolat szorosságát 1-től („egyáltalán nem fontos” 5-ig („nagyon fontos”) terjedő skálával mérve. Az eltérések nagyságrendjét a számokon kívül az árnyalás erőssége is jelzi.

<i>(n = 159)</i>			
vallásos hit	4.7	4.6	4.5
erkölcsi elvek	4.5	3.4	3.7
vallási közösség	4.4	4.1	3.3
vallási ismeretek	4.3	3.9	3.7
meditáció	4.3	3.9	2.8
vallásos érzések	3.7	4.4	3.7
vallásos élmények	3.7	4.5	3.1
rítusok	3.4	3.1	2.6
átlag	4.1	4.0	3.4

1. táblázat

A különbségek és a hasonlóságok egyaránt jelentősek. A tradicionális keresztényekhez⁸ képest a vainsaváknak csaknem valamennyi dimenzió fontosabb, különösképpen a meditáció. A két vainsava csoport között az erkölcsi elvek, a vallási élmények és érzések tekintetében érzékelhető a legnagyobb különbség. Kisebb, de szignifikáns eltérés tapasztalható közöttük a vallási ismeretek tekintetében is. A két vainsava csoport között eszerint a kognitív és az érzelmi dimenzióban van a legnagyobb eltérés, továbbá az úgynevezett következmény-dimenzióban (vagyis a vallásosságnak a mindennapi élet gyakorlatában megmutatókozó hatásában), amire az erkölcsi elveknek tulajdonított eléggé eltérő mértékű fontosság utal. Az istenképet illetően jóval csekélyebbek a különbségek, nemcsak a két vainsava közösség, hanem köztük és a tradicionális keresztények között is. Úgy tűnik, hogy a vallásukat rendszeresen gyakorló képzett fiatalok számára Isten inkább közelebbi, gyengéd, bátorító, mint távoli, hatalmas, parancsoló, inkább barát, mint király. Mindazonáltal a MBM-tagok isten-kapcsolata valamivel bensősége-sebb, mint az ISKCON-tagoké.

⁸ Katolikusok, reformátusok és evangélikusok

⁹ Őket ugyancsak 20–35 éves, diplomás vagy felső fokon tanuló, a vallásukat rendszeresen gyakorló fiatalok képviselték, a férfiak és a nők közöttük is fele-fele arányban voltak.

A „szent dolgok”

Általában elmondható, hogy mindkét vaisnava csoport tagjai számára a szent dolgok általában és összességükben jóval fontosabbak, mint a tradicionális keresztények számára, ez pedig azt jelenti, hogy világuk kevésbé szekularizált. Ugyanakkor e téren már – ha nem is túl nagy, de – jelentősebb eltérések rajzolódtak ki a két vaisnava csoport között¹⁰:

„szent dolgok”	<i>ISKCON</i> -tagok (<i>n</i> = 26)	<i>MBM</i> -tagok (<i>n</i> = 31)	<i>tradicionális</i> <i>keresztények</i> (<i>n</i> = 159)
szent írások	4.8	4.2	4.2
szent zene	4.5	4.5	3.7
szent képek	4.3	4.0	2.1
ünnepek	4.1	4.2	4.1
szent cselekmények	4.0	3.9	3.3
szent épületek	4.0	3.4	3.7
zarándoklat	3.5	3.5	2.1
szent ötózet	3.5	2.9	2.0
average	4.1	3.8	3.2

2. táblázat

A „szent dolgok” megítélését illetően a két vaisnava közösség véleménye a szent látványosságok tekintetében tér el leginkább, a szent írások viszont fontosabbak az ISKCON-hoz tartozóknak, mint a MBM-tagoknak. Az a tény, hogy a „szent dolgok” összességükben valamivel fontosabbak az ISKCON-tagoknak, megint csak a MBM szekularizáltabb arculatát bizonyítja. Ezt a tendenciát az is megerősíti, hogy a MBM-tagok nagyobb szerepet adnának (3.7)¹¹ a nők számára a vallási életben, mint az ISKCON-tagok (2.7).

A világ és az ember megítélése

Jelentős eltérést tapasztaltam a világ és az ember optimista-pesszimista megítélésében. Ebben a tekintetben a katolikusok és a MBM-tagok bizonyultak a leginkább optimistának (4.5), az ISKCON-tagok világ- és ember-

¹⁰ Most is az előbbi ötfokú skálát használtam.

¹¹ Megint 1–5-ös skálát használva.

képe (3.9) a buddhistákéra (4.1), az evangélikusokéra (4.0) és a reformátusokéra (3.9) hasonlít leginkább, és optimistább, mint az adventistáké (3.7), baptistáké (3.6), pünkösdiéké (3.0) és a Jehova-tanúké (2.9).

<i>A világ és az ember optimista-pesszimista megítélése</i>	<i>ISKCO N-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM- tagok (n = 31)</i>
a világ alapjában véve gonosz és bűnös	2.8	1.7
a világban sok jó van, ami Isten jóságának jele	3.7	4.6
a jó embernek távol kell tartani magát a világi dolgoktól	2.8	2.2
a jó embernek részt kell venni a világ gondjainak a megoldásában	2.5	3.2
Isten majdnem teljesen kivonult a bűnös világból	2.3	1.4
Isten mindenütt megmutatkozik a világban	3.5	3.6
az emberi természet alapjában véve romlott	2.5	2.2
az emberi természet alapjában véve jó	3.7	3.8
a világ a káosz és a küzdelem helye	3.2	3.2
a világot harmónia és együttműködés jellemzi	2.5	3.4
a legtöbb emberi teljesítmény hiábavaló és ostoba	3.5	3.0
az emberi teljesítmények és sikerek segítik észrevenni Isten megnyilvánulását a világban	2.5	3.8

3. táblázat

Jól érzékelhető, hogy a MBM-tagok ember- és világképe határozottan derülátóbb, mint az ISKCON-tagoké.

Értékrend és életstílus

Értékrend

Az értékrend vizsgálatához azt az értékesztet használtam, melyet *Sh. Schwartz* alkalmazott két különböző vallási kultúrához tartozó húsz ország összehasonlításához (Schwartz 1992). Kutatásomban elég jelentős eltéréseket regisztrálhattam a két vainsava közösség között:

érték-csoportok	<i>ISKCON-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM-tagok (n = 31)</i>	<i>tradicionális keresztények</i>
-----------------	----------------------------------	-------------------------------	---------------------------------------

	<i>(n = 159)</i>		
tradicionizmus	4.2	3.5	4.0
jóakarát	3.8	4.0	4.0.
biztonság	3.2	3.6	3.9
teljesítmény	3.1	3.4	3.6
univerzalitás	3.1	3.8	4.0
önállóság	3.0	3.9	3.6
élvezet	2.5	3.7	3.4
átlag	3.3	3.7	3.7

4. táblázat

Az eddigi adatok birtokában már nem olyan meglepő, hogy – eltekintve a tradicionizmustól – az MBM-hez tartozó vasinasvák értékrendje közelebb áll a tradicionális keresztényekéhez, mint az ISKCON-oz tartozó vasnasvákéhoz. Az átlagosztályzatok pedig azt mutatják, hogy általában nyitottabbak a különböző érték-dimenziók iránt, mint a Krisna-hívők hozzájuk képest tradicionálisabb csoportja. Ezt a képet tovább árnyalja az alábbi táblázat:

<i>Értékek</i>	<i>ISKCON-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM-tagok (n = 31)</i>
becsületesség	4.4	4.2
fegyelmezetttség	4.3	4.0
felelősség	4.3	4.0
megbocsátás	4.2	4.0
szülők tisztelete	4.2	3.3
tisztaság	4.2	4.0
engedelmesség	4.2	3.5
intelligencia	4.1	3.7
bölcsesség	4.1	4.4
lojalitás	4.1	3.6
udvariasság	3.9	3.6
gyengédség	3.8	4.3
barátság	3.7	4.1
belső harmónia	3.7	4.2
bátorság	3.7	4.1
alázatosság	3.7	4.0

<i>Értékek</i>	<i>ISKCON-tagok (n = 26)</i>	<i>MBM-tagok (n = 31)</i>
béke	3.6	3.9
saját cél választása	3.6	4.3
boldogság	3.6	4.4
logikusság	3.6	3.2
törekvés	3.6	3.0
a család biztonsága	3.4	3.9
humor	3.3	3.9
társadalmi rend	3.3	3.0
merészség	3.2	3.4
társadalmi igazságosság	3.2	3.0
függetlenség	3.1	3.9
hagyománytisztelet	3.1	2.8
öntudat	3.0	4.0
szabadság	2.8	4.0
kreativitás	2.8	3.8
természetszeretet	2.8	3.6
önérzet	2.6	3.9
természeti és művészi szépség	2.6	3.9
hasznosság	2.5	3.7
köztisztelet	2.4	2.6
sikeresség	2.4	2.9
tekintély	2.3	2.0
a nemzet biztonsága	2.3	3.4
szerelem	2.3	4.0
érdekes élet	2.2	3.8
egészség	2.0	3.2
hatalom	1.7	1.9
kellemes élet	1.7	2.8

5. táblázat

Az élet élvezetében és a személyes függetlenségben érzékelhetők a legnagyobb különbségek a két vaisnava csoport tagjai között. Nyilvánvalóan a szexualitás megítélésében is jelentős az eltérés, hiszen míg az ISKCON tagjaira a gyermeknemzésre irányuló szexuális aktusokon kívül teljes ön-

megtartóztatás követelménye vonatkozik, addig a MBM ebben a tekintetben engedékenyebb, ugyanis a szexualitást a szellemi–lelki önmegvalósítást szolgáló eszköz-értéknek tekintik. Abban a tekintetben, hogy mennyire tekintik a szexualitást fontosnak egy vallásos ember életében, az MBM-tagok (3.0) a buddhisták (3.6), evangélikusok (3.5), a katolikusok (3.5), a nem vallásosok (3.4), a reformátusok (3,2), a baptisták (3.1) után következnek a pünkösdiakkal együtt (3.0), megelőzve az adventistákat (2.8), a Jehova tanúkat (2.3) és az ISKCON-hoz tartozó krisnásokat (2.4). Mindezek alapján az ISKCON-tagokat jóval inkább tradicionális és kollektivistáknak lehetne tekinteni, de tovább árnyalja a képet a felelősség- és kötelességérzetükben mutatkozó különbség. Az ISKCON-tagok ugyanis nagyobb mértékben érzik felelősséget minden emberért (2.9)¹², mint a MBM tagjai (1.9), a krisnások nagyobb mértékben érzik kötelességüknek a fegyveres erőszak elleni fellépést, (beleértve a terrorizmus elleni fegyveres fellépést), valamint a nemi, a faji és a vallási megkülönböztetést is, mint a MBM-tagok. E tekintetben az ISKCON-hoz tartozó Krisna-hívők erőteljesebb kollektívizmusa jelenik meg.

Szabadidő-töltés

A szabadidő-tevékenységek terjedelmét és intenzitását¹³, valamint minőségét¹⁴ vizsgálva csak kis különbségeket regisztrálhattam a vainsnavák és a tradicionális keresztények között: a keresztények valamivel aktívabbak, és az általuk végzett tevékenységek tartalma valamivel értékesebb.

---

¹² Ez alkalommal háromfokú skálát használtam (1=nem ért egyet, 2= részben ért egyet, 3=teljesen)

¹³ A tevékenységek számával és gyakoriságával mérve 1–5 skálán.

¹⁴ A tevékenységek értékével mérve 1–5-ös skálán.

<i>szabadidő-tevékenységek</i>	<i>ISKCON- tagok (n = 32)</i>	<i>MBM- tagok (n = 34)</i>	<i>tradicionális keresztények (n = 159)</i>
a tevékenységek terjedelme és gyakorisága	2.4	2.4	3.2
a tevékenyégek minősége	3.4	3.0	3.5
olvasás	3.5	3.5	4.0
zene	3.6	3.0	3.8
művészeti alkotó tevékenység	3.2	2.9	3.4
internet	3.1	3.1	3.8
versolvasás	2.9	3.4	3.6
jótekönykodás	2.8	2.2	2.5
színház	2.5	2.8	3.6
tévézés és videózás	2.3	2.1	3.5
regényolvasás	2.3	1.2	2.7
hobby	2.2	2.4	3.6
sport	2.1	3.3	3.0
tárlat- és műemléklátogatás	1.8	2.4	3.6
szórakozóhelyek látogatása	1.2	2.0	3.6
politikai és közéleti tevékenység	1.1	1.1	1.6

6. táblázat

A két vainsava közösség tagjainak szabadidő-tevékenység-szerkezete csak néhány tevékenység esetében tér el komolyabb mértékben (regényolvasás, jótekönykodás, tárlat- és műemlék-látogatás, szórakozóhelyek látogatása, sport), viszont ezek az eltérések életformájuk jellegzetes különbségeit érzékeltetik. A MBM-tagok szabadidő-szerkezete határozottan világiasabbnak mutatkozik. Természetesen figyelembe kell venni, hogy több szabadidő-tevékenység jelentése eléggé különbözhet a különböző vallásúak körében. Az „olvasás” például jelentheti elsősorban szent könyvek vagy éppen világi művek olvasását. A művészeti alkotó tevékenység (így például a zene, az ének és a tánc) pedig lehet teljesen világi tevékenység, és – elsősorban az ISKCON-tagok körében – szerves részét képezheti a szertartásoknak.

A humor szerepe életükben

A „Milyen szerepet játszik életükben a humor?” kérdésre adott válaszok alapján nem túl nagy, de szignifikáns eltérést lehetet regisztrálni mind a tradicionális keresztények (3.5) és a vainsavák, mind pedig az ISKCON-hoz

(2.5) és a MBM-hez tartozók (2.9) között. Tovább árnyalja a képet az a táblázat¹⁵, mely a humor különböző forrásaihoz való viszonyt érzékelteti:

a humor forrásai	<i>ISKCON-tagok</i> (n = 32)	<i>MBM-tagok</i> (n = 34)	<i>tradicionális keresztények</i> (n = 159)
anekdoták	4.5	3.5	4.2
paródia	3.1	3.2	4.2
szatíra	3.1	2.3	3.2
karikatúra	3.0	3.4	3.7
ironizálás	2.9	2.6	3.3
humoreszk	2.8	2.7	3.7
ugratás	2.7	2.6	3.4
tréfálkozás	2.6	3.0	3.3
filmvígjáték	2.5	3.5	4.4
hülyéskedés	2.4	2.9	3.5
viccmesélés	2.3	2.6	3.2
bohóckodás	2.1	2.6	3.2
kabaré	2.0	2.7	3.6
színpadi vígjáték	2.0	3.3	4.0
bohóc a cirkuszban	1.5	1.6	2.5

7. táblázat

Jól érzékelhető, hogy a katolikusok, reformátusok és evangélikusok életében nagyobb vagy jóval nagyobb szerepe van a humor csaknem mindegyik vizsgált forrásának, valamint az is, hogy ebben a tekintetben a MBM-tagok állnak közelebb hozzájuk, akik a humornak mind az intézményes (film, színház, cirkusz, kabaré), mind pedig harsányabb személyesebb (tréfálkozás, viccmesélés, bohóckodás, hülyéskedés) formáit inkább vallják magukénak, mint az ISKCON-tagok, akik a keleti vallásokra is (vagy inkább) jellemző humort részesítik előnyben (anekdota, ironizálás).

Ami szerintük nem való vallásos embernek

¹⁵ Melyben az ötfokú skála (az „egyáltalán nem játszik szerepet”-től a „nagyon nagy szerept játszik”) értékei szerepelnek.

Jól érzékelteti a különböző típusú vallásosságú hívek nyitottságát és elzárkózását az alábbi táblázat¹⁶, mely azt láttatja, hogy a három vallási csoport tagjai mennyiben tartanak vallásos embernek valónak egyes műfajokat és műveket:

	<i>ISKCON- tagok (n = 32)</i>	<i>MBM-tagok (n = 34)</i>	<i>tradicionális keresztények (n = 159)</i>
valóságshow	89 % 1.14	87 % 1.14	93 % 1.54
show-műsorok	82 % 1.16	87 % 1.74	93 % 2.00
akciófilmek	92 % 1.29	93 % 1.79	97 % 2.28
kabaré	92 % 1.50	90 % 2.46	97 % 2.21
Káma-szútra	82 % 1.31	90 % 2.61	89 % 1.97
Scorsese: Jézus utolsó megkísértése	70 % 2.05	50 % 2.81	63 % 2.06
Fellini: Róma	35 % 1.55	65 % 2.64	48 % 2.37
Esterházy: Egy nő	35 % 1.55	36 % 2.63	31 % 2.18
Nádas: Emlékiratok könyve	27 % 1.71	42 % 2.69	37 % 2.07
Rowling: Harry Potter	69 % 1.50	87 % 2.74	86 % 1.96
nyitottság-zártság mutató	1.5	3.3	3.5

8. táblázat

Természetesen ez esetben az elzárkózás kritikát is jelent, ami – azon túl, hogy ez „nem nekünk való” – másféle indokolással történhet a valóságshow és másfélével az esztétikailag értékes műalkotások esetében. Jól érzékelhető a táblázatból, hogy amíg eddig a legtöbb viszonylatban a MBM-tagok a tradicionális egyházak és az ISKCON hívei között helyezkedtek el, ez esetben – három műfaj kivételével – ők mutatkoztak legnyitottabbnak és egyben leginkább szekularizáltak. A három kivétel, úgymond, a szabályt erősíti, hiszen ezek mind igen népszerű, de alacsony esztétikai értéket képviselő populáris műfajok. Figyelemreméltó, hogy a Káma-szútra a hinduizmus olyan ágát képviseli az ISKCON-tagok szemében, mely a vainsava Krisna-hívők számára nem követendő része a hagyománynak, az MBM-tagok számára

¹⁶ Amelyen az adott műfajt vagy műveket ismerők aránya és egy háromfokú skálán annak a kifejezése szerepel, hogy mennyire valók vagy nem valók ezek egy vallásos embernek.

egyáltalán nem ellenjavallt, a tradicionális keresztényeknek pedig fele kritikusán viszonyul ehhez a szemlélethez.

Abban a tekintetben, hogy lehet-e viccek témája a vallás, némiképpen változik a kép: a tradicionális keresztények között ebben a tekintetben eléggé nagy a különbség, a vainsavák között viszont alig van eltérés:

	<i>nem lehet a vallás viccek témája %</i>	<i>lehet, mert Istenen kívül mindenen lehet nevetni %</i>
evangélikusok	6 %	50 %
MBM-tagok	0 %	36 %
ISKCON-tagok	21 %	33 %
katolikusok	13 %	21 %
reformátusok	18 %	10 %

9. táblázat

Művészet

A művészettel kapcsolatos beállítódás

A művészetekkel való kapcsolat erősségét vizsgálva¹⁷ nem tapasztaltam jelentős eltérést sem a vainsavák és a keresztények, sem a két vainsava csoport között. Ötfokú skálán mérve a művészetekkel való kapcsolat intenzitását¹⁸ ez a sorrend alakult ki: evangélikusok (3.5), katolikusok (3.5), nem vallásosok (3.4), reformátusok (3.3), buddhisták (3.2), ISKCON-tagok (3.1), MBM-tagok (3.0), adventisták (3.0), baptisták (3.0), Jehova-tanúk (2.9), pünkösdiel (2.7). Ehhez képest jelentősebbek az eltérések a vallás és a művészet kapcsolatának megítélésben. Erről már – indirekt módon – meggyőződhattunk az arra a kérdésre adott válaszokból, hogy mi nem való a vallásos embernek, de közvetlenül is rákérdeztünk oly módon, hogy a véle-

¹⁷ Azt mértük öt fokos gyakorisági skálán, hogy milyen gyakran olvasnak irodalmi műveket, néznek filmeket, hallgatnak zenét, járnak színházba, néznek tárlatokat, valamint hogy a kérdezettek milyen fajta művészeti tevékenységet folytatnak.

¹⁸ Figyelembe vettük 30 értékes irodalmi mű és film ismertségét és kedveltségét, a regény- és versolvasást, filmnézést, zenehallgatást, színházlátogatást, az (amatőr) művészeti tevékenység végzését, a művészettel kapcsolatos aktív-passzív beállítódást és a *Trilla* című Örkény-novella értelmezését.

ményeztettük¹⁹ „A művészetből sok minden meg lehet tudni Istenről” és a „Mivel a művészet lényegét tekintve a világi dolgok közé tartozik, ezért a műalkotásokat illetően nagy mértékű óvatosságra van szükség” kijelentéseket:

	<i>„A művészetből sok mindent meg lehet tudni Istenről”</i>	<i>„Mivel a művészet lényegét tekintve a világi dolgok közé tartozik, ezért a műalkotásokat illetően nagy mértékű óvatosságra van szükség”</i>
ISKCON-tagok	2.8	3.6
MBM-tagok	4.1	2.5
tradicionális keresztények	3.4	2.6

10. táblázat

Ez a táblázat a három vallási csoport elzárkózásáról és nyitottságáról (át-tételesen vallási fundamentalizmusáról) e kutatás alapján kialakult képet erősíti meg

Összegezés

Amikor *M. Weber* megkülönbözteti a világot elutasító (keleti) és a világban illeszkedő (nyugati) aszkézist, azt írja, hogy a megváltás-metodológia tipikus indiai példája a világtól elforduló misztika kontemplációja, míg a kálvinizmus a világban maradó és ott tevékenykedő aszkézis megtestesítője. A nyugati misztika akkor is megőrzi az aktivitás uralkodó szerepét, amikor virtuóz módon művelik az aszkézist, a keleti kontemplatív misztika viszont mindig együtt jár a cselekvéstől való tartózkodással (Weber 1992). A Krisna-hit általam vizsgált kétféle változata közül a Magyar Brahmana Misszió jóval közelebb áll a világba illeszkedő aszkézishez, s valahol a keleti és a nyugati aszkézis és misztika határán helyezkedik el, s mindkettő jellemző jegeit viseli.

F. J. Daner helyesen látta már 1976-ban, hogy az a Krisna-hit, mely képes volt elfogadni és befogadni marginális társadalmi helyzetű embereket, és őket – mint a társadalom egészéhez képest alternatívát kínáló szubkultúra

¹⁹ Ötfokú skála segítségével („egyáltalán nem ért egyet”-től a „teljesen egyet-értett”-ig)

– újra integrálni. *Daner* a Krisna-mozgalmat az alternatív kultúrák (counter-culture) alternatívájának is nevezi (*Daner, 1976*). Számára (és más kutatók számára is) a Krisna-mozgalom jövőjét illetően az a fő kérdés, hogy milyen kompromisszumot képes kialakítani az ősi vaisnava és a modern és poszt-modern nyugati narratíva között, vagyis mennyire képesek a krisnások *M. Gandhi* figyelmeztetését komolyan venni, aki szerint „üdvös a tradíció vizében úszni, de elsüllyedni benne tragédia”. A vallás életben tartásához elengedhetetlenül szükséges a hagyomány állandó újraértelmezése. Ebben, az adatok úgy tűnik alapján, a Magyar Brahmana Misszió hajlékonyabb és kreatívabb, amit persze a hagyomány felől „elhajlékonyságnak” is lehet értelmezni. *Th. Robbins* az ISKCON-t a relativizmus és az abszolutizmus keverékének tekinti, és azt gondolja, hogy mindaddig nem lehet gyors és sikeres kulturális adaptációjukat remélni, amíg a nyugati erkölcsi elveket merő illúzióknak tartják (*Robbins, 1997*). Az európai és a magyar kultúrával való szorosabb kapcsolat kiépítésében kétségkívül a Magyar Brahman Misszió a sikeresebb, ami persze vaisnava identitásukat veszélyeztetheti. Nagyon nehéz arra a kérdésre egyértelműen igennel vagy nemmel válaszolni, hogy tekinthető-e a Magyar Brahmana Misszió az ISKCON-hoz tartozó hazai krisnások jövőbeli útjának. Amikor *D. F. Gordon* a krisnások körében a kizárólagosság enyhülésével és a kulturális alkalmazkodás jeleinek szaporodásával jellemzi az ISKCON-t, meglepő fordulattal azt a kérdést veti föl, hogy mi maradna a Krisna-vallásból, ha teljesen megszűnne a nyugati kultúrával szembeni intoleranciájuk, és *Chestertont* idézi, aki szerint a tolerancia a semmiben sem hívők erénye (*Gordon, 1988*). Mindazonáltal e kutatás tükrében mindössze kétféle vaisnava utat érzékelhetünk, ugyanakkor természetesen kétféle habitust is, melyek – és ez már másik dolgozat témája – a keresztények körében is megtalálhatók.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre, 1979. *La Distinction*. Paris, Ed. Minuit.
- Daner, Francie, 1976. *The American Children of Krishna*. New York, Holt, Rinehart.
- Gordon, David F., 1988. *Psychiatry and Krishna Consciousness*. In: *Krishna Consciousness in the West*. (eds. D. G. Bromley, L. Schwinn) Lewisburg, Bucknell University P.
- Greeley, Andrew, 2000. *The Catholic Imagination*. Berkeley-Los Angeles-London, University of California Press
- Hauser, Arnold, 1982. *Művészetszociológia*. Budapest. Gondolat
- Kamarás, István, 1998. *Krisnások Magyarországon* Budapest, Iskolakultúra

- Kamarás, István, 1999. Devotees of Krishna in Hungary. In: *ISKCON Communications Journal*. 2. sz. 13–22.
- Kamarás, István, 2000. The Value System of Hungarian Krsna Devotees. In: *ISKCON Communications Journal*, Vol. 8. No. 2. 49–64.
- Kamarás, István, 2000. Conscience de Krishna: interpretation hongroise. In: *Social Compass*, Vol 47. No. 2. 221–240.
- Kamarás, István, 2002. *Olvasó a határon*. Budapest-Szombathely,. Pont K. – Savaria University Press
- Kamarás, István, 2003. *A Trilla szólamai: Egy Örkeny-egyperces olvasatai*. Budapest. Holnap K.Robbins, Thomas 1997. Krishna and Culture. In *ISKCON Communications Journal*, 77–84.
- Schwartz, Shalom H., 1992. Universals in the structure and contest of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In: Zanna M. (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* Vol 25. 1–65.
- Weber, Max, 1992. Vallásszociológia. In.: Max Weber: *Gazdaság és társadalom*. Bp. KJK. 109–323.